

omnes ambitiosi, alia tandem omnes hypocrite; et in omnibus hisce domibus æterna sevit punitio. Case autem iustorum sunt Sanctorum mansiones, quæ Dei benedictione affatim cumulantur. » Hæc Patres in *Catena Græcorum*.

34. *IPSE DELIBET ILLUSORES* (Hebraice, *deridebit derisores*), ET *MANUETIS DABIT GRATIAM*. — Tertia est hæc ratio, q. d. Noli imitari vias illusorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et injustitia quasi ludendo divexant, quia Deus eos vicissim deridebit, juxta id quod dixit cap. I, vers. 26: « Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo; » ideoque eos hominibus et demonibus ridendos exhibebit. Hæc est enim justa lex talionis, ut Deus illusoribus illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis a proximo. Rapuisti terrena, vana et caduca, privaberis celestibus, veris et solidis, ac æpe etiam terrenis. « Jus, enim, inquit Cassiodorus, lib. V *epist.*, exigit sagittas fraudis redire in dolosum verticem agitantis. » Quocirca apposite S. Augustinus in *Psal. CXXII*: « Ferto, inquit, insultantem, et ridebis postea gementem. » Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Plinius, et ex eo Pierius, *Hieroglyph.* lib. I, cap. X, docet leonem ferri correptum, etiam ad furorē exarsuet, semibre passione liberari: tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullam animal avidius perdere desideret. Causa est, animalis ridiculi pelulantia, leonem indignissimis modis exagitantis. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex tuto latente loco nacta fuerit occasionem in leonem insulendi, pro magno habet negotio causæ ejus se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere: quod cum impatienter ferat leo, impotenter admodum in hujusmodi animal efferascit.

Porro Septuaginta vertunt, *Dominus superbis respicit, humilibus autem dat gratiam*. Et recte, quia illusores sunt superbi, et mansueti sunt humiles. Septuaginta sequitur et citat S. Petrus, *epist. I*, cap. V, vers. 5, et S. Jacobus, cap. IV, 6, ubi fuse hunc locum explicui, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus vertit, *ipse illusores deturbabit et perdet* (Chaldaeus, *propellet*), et *tu sapiens misericors erit* (I). R. Levi sic explicat, q. d. « Deus efficit ut, qui cæteros ludibrio habent ac sannis excipiunt, a cæteris derideantur, cum in exilium rēnt; humilibus autem, qui cæteros honore prosequuntur et colunt, seipsoque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mortales conciliabit. »

35. *GLORIAM SAPIENTES POSSIDEBUNT: STULTORUM EXALTATIO* (ita lege cum Romanis, Græcis et Hebraeis; non *exaltatio*, ut aliqui legunt), IGNOMINIA.

(1) Vulgatus cum Alexandrinis *DN* neglexit. Quæ particula h. l. membrorum antithesis coequationem significat, quasi hæc sint *ἀντιπεφρα* (conf. *Thren.* II, 32), et cum illusoribus ipse illudat, et, id est *at*, ex alia parte *mansuetis dat gratiam*.

— Est hæc quarta ratio, cur imitanda sint vias piorum, non impiorum, q. d. Sapientes et pii acquirunt gloriam presentem et æternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homines: stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et gloria vertetur in ignominiam presentem et æternam in gehenna.

Noster in Hebræo legisse videtur *מורם* *morim*, id est *exaltatio, celsitudo*: jam legunt *מורם* *morim*, id est *exaltans, q. d. Stultorum*, quisque exaltat ignominiam, hoc est, impius quantumcumque natus ad alta, tamen altissime et maxime ignominie se exponit. Quo enim altius ascendit, eo profundius cadet, juxta illud Claudiani:

Tolluntur in altum, ut lapsi graviore ruunt.

Unde Septuaginta vertunt, *gloriam sapientes hereditabunt, at impij exaltabunt ignominiam*; S. Hieronymus, *Apolog. contra Rufinum*, legit: *Impij exaltant contumeliam*; Chaldaeus, *stulti suscipiunt tribulationem*; Syrus, *hereditabunt dolorem*; Pagninus, *at stultus exaltat quod est ignominiosum*; Tigurina, *sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum exultant, hereditate acquirunt*; Vatablus, *gloriam sapientes jure hereditario assequuntur, et unusquisque stultorum sustinet ignominiam, id est, inquit, stulti efficiuntur ignominia*; Aben-Ezra, *muldictio, id est egestas in domo impij a Deo, etc. Ipse derisores per interpretem alloquitur* (id est *deridebit*), *mansuetis* (id est *is qui, quod sannis excepti derisive sint, abjecti videantur*), *dabit gratiam*. *Gloriam sapientes hereditabunt, stulti elevat exaltationeque ludibrium, vel stulti exaltant et honore prosequuntur virum ignominiosum*; R. Levi, *probrum stultus suscipit et evehit* (2).

Pro *possidebunt* Hebraice est *יָרְדוּ* *irachdu*, id est hereditabunt, sive hereditario quasi jure possidebunt, q. d. Ex adolescentie piis studiis atque laboribus devolvitur in viros sapientes et ætate provecos, tanquam prioris ætatis fructus et hereditas, honor et gloria: sicut enim viri individuis comes et assecla est probrum et dedecus, sic vicissim virtutis assiduus et fidus achates est honor et deus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hereditas, pars illis peculiariter attributa, est *ignominia*. Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebraice enim *רום* *rum* in *hiphal*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi et secernere aliquid peculiare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, *Psal. LXXXVII*, 20: « Exaltavit electum de plebe mea; » Chaldaeus: « Secre vi juvenem de populo. » Fuit enim David quasi peculum et cimelium Dei. Unde de eo ait *Ecclesi.* cap. XLVII, vers. 2: « Quasi adeptus separatus a carne, sic David a filiis Israel. » *Exaltatio* ergo idem est

(2) Maurer, et, sed *quicumque stultus est, auferi ignominiam*. Ewald, *stultus exaltat ignominiam*, id est famat, infamat, famosos illudat ignominia. Quæ non inelegans, sed quædæ interpretatio esse videtur.

quod gloria, q. d. Gloria est propria dos et laus piorum. Si dicas: Etiam impij subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet, gloriam hæc non tam esse gloriam, quam ignominiam, tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat, sed dedecorat: impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria hæc mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum priorē. Veritas hujus sententiæ patet in Joseph, Aman, Mardochoo, Saule, Davide, etc.

Secundo, R. Levi: Stulti, inquit, exaltantur ignominiam, id est alta et magna erit eorum ignominia, quæ ob suam vecordiam notabuntur, ut propter eam amendantur, abiganturque ab illa sede in qua omnibus noti clarique erant. Tertio, impij exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponant gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervicis gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igitur gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servare fœdo: quos Deus ut charissimos filios amat, B. Virgo ut natos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimas gemmas, quibus illustris et splendida procedit, cordi habet.

Eslo ergo quod pii in hac vita sæpe apud mundanos sint inglorij et inhonorati, impij vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norunt resjuxta suam ejusque pretium æstimare,

pil sunt gloriosi, impij inglorij, præsertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristoteles, « magna dignitas est non uti honoribus, sed effecere ut illi dignus sis. » Et S. Chrysostomus, homil. 4 in 1 ad *Corinth.*: « Allus, ait, est qui nullis indiget, sed omnia despicit, et a seipso habet magnitudinem. » Quocirca talem donabit Deus gloria æterna, imo in illa extollet et cæteris altiorē faciet. Causam dat auctor: *Catena Græc.*: « Deus, ait, quatenus est ipsamet justitia per essentialia, obsistit injustis; quatenus autem prima veritas, mendacibus et falsis; quatenus eum mansuetus et humilis est, obsistit superbis; » recipit vero et amplectitur humiles; quatenus sapientia est, stultos abominatur, sapientes honorat et glorificat.

Quocirca S. Gregorius, lib. I, *epist.* 5, loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum agente: « Nilhil, ait, in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me ipse impletum credere illud *Isaia LVII*: Sustollam te super altitudinem terre. Super enim altitudinem terre sustollitur, qui et ipsa, quæ alta et gloriosa presentis videtur sæculi, per montis despectum calcat. » Et S. Cyrillus, *De Orat. Domestica*: « Qui renuntiavit jam sæculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat. » Sic Moses gloriosior fuit Pharaone, cujus gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabe rego, Eliseus Foramo, Joannes Baptistas Herode, S. Athanasius Constantiniano, S. Ambrosius Theodosio, S. Basilus Juliano.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit discipulum hortari et inclinare ad studium sapientia et virtutis tum suo exemplo, tum sapientia commoda recensendo. Secundo, vers. 14, docet viam impiorum quasi tenebrosam declinam, iustorum vero viam quasi splendens capessendam. Tertio, vers. 23, agit de custodia cordis, oris, oculorum et gressuum.

1. Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum hereditatum vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenebus, et nigenitus coram matre mea: 4. et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te. 7. Principium sapientia, posside sapientiam, et in omni possessione tua, acquirere prudentiam: 8. arripe illam, et exerebit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus, et corona inelyta proleget te. 9. Audi, filii mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vite. 10. Viam sapientia monstrabo tibi, dumam te per semitas acquiritis: 11. quæ cum ingressus fueris, non arcebutur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 12. Hæc disciplina, ne dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delesteris in

semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam: declina, et desere eam. 16. Non enim dormiunt nisi malefecerint: et rapitur somnus ab eis nisi supplantaverint: 17. comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt. 18. Justorum autem senata, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. 19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant. 20. Fili mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam. 21. Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui: 22. vita enim sunt invenientibus ea, et universae carni sanitas. 23. Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. 24. Remove a te os pravum, et detrahentia labia sint procul a te. 25. Oculi tui recta videant, et palpebrae tuae precedant gressus tuos. 26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes vias tuae stabilentur. 27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram: averte pedem tuum a malo, vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus: perversae vero sunt quae a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.

PRIMA PARS CAPITIS.

4. AUDITE, FILII, DISCIPLINAM PATRIS (Vatablus, *castigationem paternam*), ET ATTENDITE (attento et intento animo hanc mea dogmata excipite), UT SCIATIS PRUDENTIAM. — Hebraice, *ut sciatis intelligentiam*; Septuaginta, *ut sciatis cogitationem*: Aquila, *intellectum*: ut scilicet prudentiae dictamina de virtute prohibeas moribus in opus conferatis et reipsa exsequamini. «Disciplinam,» Hebraice *מסור* *musar*, id est castigationem, eruditionem, disciplinam, qua puerorum levitas castigatur et coercetur. Unde Septuaginta vertunt, *καταβολή, παιδεία, παιδείαν*, id est, *audite, pueri, puerilem instructionem*. Quocirca quia haec disciplina pueris et grandaevis cupiditates suas more puerorum sequentibus («parvi enim refert an etate an moribus puer sis,» ait Philosophus) molesta est, hinc identidem illos ad eam amplectendam hortatur, proponendo eis fructus et commoda. «Patris,» id est mei ipsius, qui hic me gero ut pater filios suos severo, sed vere et probe instituens. Salomonem hic loqui patet ex eo quod subdit: «Nam et ego filius fui patris mei.» Minus recte ergo Hugo, Beda et alii censent hanc esse verba Dei.

Sensus est, *q. d.* O filii, o discipuli, audite meam disciplinam de moribus castigandis et ad virtutis normam efformandis, quae carni quidem onerosa et ingrata accidit, sed spiritui utilis est et necessaria; ideoque a me quasi patre vestro paterno affectu et amore vobis traditur, ut vos non tam meos quam sapientiae filios efficiam, ut scilicet facialis prudentiam: prudentia enim non tam in audiendo, quam in agendo et audita faciendo consistit: «Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur,» Rom. II, 13. Audite ergo me qui, Deo jubente, haec edico et quasi os divinum Dei jussa proloquor.

2. DONUM BONUM TRIBUAM VOBIS, LEGEM MEAM NE DERELINQUATIS. — Sic et Septuaginta. Verum Vatablus et Paginus vertunt, *doctrinam enim bonam*

propono vobis, legem meam ne relinquitis; Galatinus, lib. II *De Arcan. fidei*, cap. v: «Documentum bonum dedi vobis,» id est legem, inquit, nam non est bonum nisi lex; R. Levi: «Possessionem bonam dedi vobis.» Hebr. enim *לָקַח* *lacach*, a rad. *לָקַח* *lacach*, id est accepit, proprie est res accepta vel accipienda, puta donum quod accipitur; et quia inter dona primas obtinet lex et doctrina, hinc passim pro ea sumitur. *Donum ergo bonum* est doctrina legis divinae jam tradita, et deinceps tradenda, quae tanquam exitium donum et bonum neuliquam est derelinquenda. Quocirca «diis, parentibus et praepositis reddi aequale nequit,» ait Aristoteles, quia scilicet parentes naturam, ceteri doctrinam contulerunt. Pro tribuam Hebr. est *נָתַתִּי* *nattati*, id est dedi, tradidi; sed Hebraei praeteritum crebro sumunt pro quolibet tempore. *Nattati* ergo idem est quod dedi, do et dabo, *q. d.* Si leges et monita mea suscipiatis, ruminatis et opere perficiatis, sentietis quantum illa sunt donum, quantum sapientiae continent, quantos fructus parant.

3 et 4. NAM ET EGO FILIUS FUI PATRIS MEI (1), TENELLUS, ET UNIGENITUS CORAM MATRE MEA: ET DOCEBAT ME, ATQUE DICEBAT. — Hebraice, *tener et unicus ad faciem matris meae*; Septuaginta, *dilectus in facie matris meae*. Hebraea ad *לִפְנֵי* *liphne*, id est in facie vel ad faciem, in margine habent *לְבִי* *libbe*, id est in filiis, et ita legendum vult Galatinus, lib. II, cap. v, *q. d.* Fui unicus in filiis, vel inter filios matris meae. «Et docebat me,» non mater, hebr. enim est verbum masculinum *וְרָנִי* *torani*, id est docebat me vir, puta pater meus; sed sub patre per syllepsin intellige et matrem. Unde Septuaginta vertunt, *qui (pater et mater) dicebant et docebant me*; Aquila, *illuminabant me*; Chaldaeus, *et docebant me; et dixit mihi Dominus*

(1) Cum videlicet carissimus fui patri meo. Alii, *nam et ego filius*, id est discipulus scil. docilis, *fui patris mei*.

Moraliter, S. Ambrosius, in cap. I *S. Iacob*, docet proprium esse eorum qui nobili genere nati sunt, pietatem pariter cum sanguine ducere, ut appareat in eis «transmissa immixtatae puritatis hereditas. Sic Isaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit.» In vitibus et vitis certa est hereditas, ait Chrysostomus, serm. 111: «Parentis vitium filiorum exitum. Numquid non in semine teta arbor? vitium ergo seminis vitium est folius arboris.» E contra arguit S. Paulus: «Si delibatio sancta est, et massa: et si radix sancta, et rami,» id est, ut explicat Theophylactus, certa res est ut massa similis fermento evadat, rami radiei, filii parentibus, Rom. cap. x.

Quaeritur hic primo quo sensu et qua de causa Salomon vocetur *רַךְ* *rach*, id est tener vel tenellus? Respondeo primo, eo quod etatis esset parve et tenero, *q. d.* Pater meus David, rex sapiens et sanctus, me Salomonem a teneris instruxit, docuitque sapientiam, puta Deum timere et colere. Igitur et vos, o parentes, vestros filios a puero instruite, eosque docete timere Dei; ac vos, o filii, eundem a puero imbibite et discite sapere. Ita Lyraeus, Cajetanus et alii. Addit Cajetanus et alii nonnulli Salomonem fuisse puerum moriente Davide patre, *q. d.* Patrem meum Davidem non nisi tener et junior audivi et attigi: obiit enim antequam adolecerem, et tamen praecepta, quae mihi puero insillavi, grandaevis retineo. Hoc enim magne est virtutis: saepe enim pueri demortuo patre, cuius disciplina coerebantur, sapientiam obijciunt, seque dant suis cupidinibus. Favet S. Hieronymus, epist. ad *Vitalium*, ubi asserit Salomonem genuisse Roboam anno etatis undecimo, et cepisse regnare duodecimo. Ergo jam tunc vita functus erat David pater. Et S. Ignatius, epist. 8 ad *Magnesianum*, ubi ait Salomonem peregrine iudicium meretricum cum adhuc esset puer. Verum contrarium longe verius est, scilicet Salomonem cepisse regnare sub annum etatis vigesimum, ac proinde viginti fere annis convivisse patri, ab eoque eruditum, uti ex Abulensi, Pineda, Saliano, imo ex ipsa S. Scriptura ostendi *Eccl. XLVII*, sub initium. Porro Davidam non tantum in vita, sed et in morte acria dedisse Salomoni monita sapientiae et salutis, patet III *Reg. II, 1*.

Secundo, alii Salomonem censent vocari *tenellum*, id est tenere in deliciis enutritum. Unde Chaldaeus vertit, *filius fui patris mei delicatus*, *q. d.* Esto in deliciis regis fuerim educatus, tamen sapientiae et virtuti studui. Magna enim lis est virtuti cum voluptate, aeque ac castitati cum pulchritudine, juxta illud:

Lis est cum forma magna pudicitiae.

Tertio, alii «tenellum» exponunt rudem, inexpertum, indoctum. «Nihil enim, ait Boda, magis ad spem percipiende sapientiae mentes erigit, quam cum eos, quos in sapientia jam clarere mi-

ramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus.» Hoc sensu ait David, II *Reg. III, 39*: «Ego adhuc delicatus et inctus rex,» id est tener, insetus labori longioris gubernationis. Et Roboam vocatur «rudis et corde pavido;» Hebraice, *puer et tener corde*, II *Paral. XIII, 7*.

Quarto, Pineda per tenellitatem hanc accipit educationem teneram, plenam curae ac sollicitudinis. Ita ipse lib. III *De Rebus Salomon.* cap. IV. Adde teneram et delicatam corporis complexionem. Fuit enim Salomon delicato et optimo corporis temperamento, indeque docilis et capax sapientiae. Nam, ut ait Aristoteles, lib. II *De Anima*, *textu 49*: «Duri carne secundum intellectum sunt inepti; molles vero,» id est teneri, «bene apti.»

Quinto, recte «tenellum» interpretis mollem, flexilem, ductilem, docilem, sicut cere mollis, quae cito potest informari, ait Hugo. Talis enim fuit Salomon, tum ob bonum animum et indoctum, quam a Deo sortitum se dicit *Sapient.* cap. VIII, 10, tum ob formationem Davidis, tum ob exercitationem et studium sapientiae, ideoque ad ejus culmen cito pervenit. Sunt enim ex adverso quidam pueri ita naturae dure, refractariae, intractabiles, indocti, ut nihil addiscere velint aut possint, ut parentes et magistri in iis docendis olem et operam perdere videantur. Unde Septuaginta vertunt, *Filius enim ego fui patri obediens*. Huc facit illud Poes:

Dum tener est natus, generosus instrue mores.

Hinc et B. Antiochus, hom. *De Obedientia*, loquitur: «Filius fui et ego patri obediens, et (ideoque) dilectus in conspectu matris meae;» matrem enim diligunt filios obediens.

Hinc S. Basilus in *Regulis fustis explicatis*, interrog. 13, sapienter docet parentes et magistros debere docere et formare pueros a teneris, cum instar cere molles sunt, formaque sibi impressam facillime recipiunt et retinent. Quocirca pleosque eximios Sanctos legitimus a puero cepisse operam dare sanctitati: plura eorum exempla recensui II *Timoth. III, 14*. Idem censere Gentiles, ut Plato, lib. VI *De Legibus*, Aristoteles apud Laertium, lib. V, cap. I, ubi asserit pueros doctos ab indoctis differre, sicut vivi differunt a mortuis. Rursum, visum lumen accipere a circumfuso aere, animum autem a disciplinis. Cleanthes apud Laertium, libro VI, cap. VI, ait pueros et homines imperitos sola forma differre a bestiis. Demades apud Antonium in *Melissa*, part. I, serm. 30, asserit doctos ab indoctis tantum differre, quantum deos ab hominibus. Praeclare Seneca, epist. 69: «Ut dii immortales, ait, nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturae eorum est esse bonos, ita quidam juvenes egregiam sortiti indolem, in ea quae tradi solent perveniunt sine longo magisterio, et honesta complectuntur cum primum audiunt.» Praeclarus S. Bernardus, tract. *De Ordine vitae*, sive de doctrina puerorum, post medium:

« Pueri, ait, a puritate dicti sunt, et decet ut regnent in eis simplicitas, et innocentia, et puritas, hoc est virginitas, cum his crescent, et in his perseverent, ut mercator sequi Agnum quocumque ierit. » Idem, serm. 3 *De Epiphani*. : « Pueris, ait, simplicitas naturalis, et cognata virginibus verecundia est. »

Quæritur secundo, quo sensu et qua de causa Salomon vocetur « unigenitus? » Scriptura enim contrarium videtur dicere. Nam, I *Paral.* cap. III, vers. 5, preter Salomonem numerat tres alios Davidis ex Bethsabee filios, scilicet Simma, Sobab et Nathan. Dicendum breviter, inquit noster Salianus, tom. III *Aval.* anno mundi 2989, num. 3, probabile videri Simma, et Sobab et Nathan filios fuisse Bethsabee ex Uria, priore marito. Ita censent Abulenſes, in cap. III, vers. 4 *Paral.* Lyranus et Vatablus, Tornellus loco citato, Hugo Cardinalis in cap. V *II Regum*, nec displicet Salmeroni, tract. 28, in tom. III. Probatur autem, quia, si David multos ex Bethsabee liberos suscepisset, cum primus eorum, omisso parvulo in nominato qui ex adulterio natus est, fuerit Salomon, tam nature ordine, ut constat ex *II Reg.* XII, vers. 14, quam regie successione dignitate, primus utique nominatus fuisset in filiis Bethsabee, non postremus. Ordinem enim natalitatis a Scriptura servari ex utroque loco *I Reg.* II, 2 et *Para.* III, 1, in quo numentur filii Davidis, intelligi potest: utrobique enim Amnon tanquam primogenitus primus censetur, tum Daniel sive Cleob, tertius Absalom, et ita deinceps. Cum ergo tres illi priore loco nominentur, priores nati fuerunt: non ex Davide, qui ex Bethsabee primum suscepit infantulum illum innominatum, tum Salomonem: ergo ex Uria, cuius filios propterea David adoptione fecit suos, quod sic reparabat injuriam factam patri. Cum enim ejus uxore corrupta filium ei « fingere studisset ignaro, ipse sciens prudens, » ejus filios sibi per adoptionem attribuit; reparavit et factam filiis injuriam, quibus patrem sustulisset, dando illis pro privato homine parentem genitorem. Denique sic plurimum dilectæ Bethsabee gratificabatur, cuius Salomon dicitur « unigenitus. »

Probabilior nihilominus est sententia, tres illos, et insuper Salomonem, a Davide et Bethsabee genitos fuisse. Clarissima est enim Scripturæ id affirmantis ratio, I *Paral.* III, 5: « Porro in Jerusalem, ait, nati sunt ei, Davidi scilicet, filii, Simma, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel. » Quomodo nati sunt Davidi quatuor, si tres eorum nati sunt Uria? magna profecto rocem abusio admittetur, si pro uno, qui natus esset revera Davidi, quatuor ei nati dicerentur. Relenta igitur simpliciter significatione verborum, nec violenta interpretatione obscurata, dicendi sunt omnes filii Davidis naturales, ab eoque geniti. Deinde si Nathan non fuit verus Davidis filius, sed adoptivus, verus autem

Uria, non recte utique a D. Luca per ipsum Nathan generatio Christi ad Davidem ducetur, quippe qui Davidis non fuerit, sed Uria. Hanc sententiam præstant quædamque volunt Nathan fuisse fratrem naturalem Salomonis, quorum plurimos numerat Pineda, lib. I, cap. VIII, numer. 3, et lib. VII, cap. XXVI. Eadem est enim ceterorum duorum ratio, et qui volunt natum Salomonem quadriennio post adulterium Davidis. Ejusdem sententiae sectatores sunt Theoretus et Procopius in I *Paral.*, et ille idem Pineda, Salazar, Baynus, Arboreus, Jansenius, Cajetanus hoc loco, et Clotvæus in *Damascenum*, lib. IV, cap. XV, Salmeron, tract. 28, tom. III, Baradius, tom. I, lib. V, cap. IX: addunt et Anni Philonem biblicum, et si quos alios.

Igitur Salomon vocatur unigenitus, hebraice unicuique, id est unice a matre dilectus. Unde hebraice, latine et græce non est unicus matris vel matris sue, sed unicus coram matre sua, id est, ut Septuaginta vertunt, dilectus in facie matris sue, id est unicus per singularem amorem, caram, sollicitudinem, perinde ac si esset solus et unigenitus. Significatur ergo Salomonem placidissimi et quietissimi fuisse ingenii, qui instar Jacob domi cum matre versaretur, que ei instillabat amorem et præcepta sapientie, non autem instar Esau in agris venaretur. Rursus enim matris, et vicissim matris fuisse amatissimum. Unigenitus ergo coram matre sua, id est tanquam unigenitus longa dilectissimus, non alieno, sed proprio matris lacte nutritus, semper in brachiis, in gremio, in oculis matris versatus. Unde ait ad eum mater, cap. XXXI, vers. 2: « Quid, dilecte mi? quid, dilecta uteri mei? quid, dilecte votorum meorum? » Sic *Psal.* LXXXV, 4, dicitur: « Letetur cor meum, ut timeat nomen tuum. » Pro quo Hieronymus et Chaldaeus proprie legerunt, uni cor meum, ut timeat nomen tuum. Quod alii ad effectum precandi et efflagrandi revocant: « Hoc unum tribue cordi meo, ut te timeat; » alii ad timoris magnitudinem et perfectionem, « unice te timeat cor meum; » alii ad conjunctionem intimam cordis cum divino timore, « uni cor meum timore tuo. » Sed melius uni, id est collige omnes cordis mei vires, ut te diligam ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus, ut tuo timori ac dilectioni unice invigilem, nihil mihi extra te sit in celo, et sine te nihil velim super terram, hæc una mea sit cura et sollicitudo. Sic *Psal.* XXI, 21, dicitur: « De manu canis unicum meam, » q. d. Unius me vite amor et sollicitudo pungit, hoc mihi solum superest, dilectæ vita: hæc tu etiam ablatis cæteris rebus tuæ et conserva. Sic dicit Salomon se unicum coram matre, in quo uno et oculos et animum mater defigebat, unicum amabat atque curabat; ita Pineda, lib. I *De Rebus Salomon.* cap. VIII. Sic *Cantic.* VI, dicitur: « Una est matris suæ (id est dilectæ, et) electa genitrici suæ. »

Secundo, idem Pineda: « Unicus, » inquit, cum Secundo

Dicitur
tamen
unicuique.
Primo
quia u
nica di
lectus.

quia hæ
narrat.

Partio,
quia pri
mogeni
tus.

Salomon
dilectus,
quia a
matre
dilectus.

Ab eper
de
Salom.

de filio regis dicitur, videtur respicere ad successionem regni, ut qui præ multis fratribus successione et hereditate regni unicus sit. Sic *Genes.* XXII, 2, « tolle filium tuum unigenitum Septuaginta perinde existimavit ac si diceret: « Tolle filium tuum dilectum; » S. Ambrosius, *tolle dilectum*; Symmachus, *unicum tuum*. Sed cum hæret præterea Ismaelem, non intelligit « unicum » genitum, sed successione et destinatione ad genus et principatum. Sicut et ipse David exponere videtur, dicens I *Paral.* XXIX, 1: « Salomonem filium meum unum (Septuaginta, *unicum*) elegit Deus, adhuc puerum et tenellum, » quasi dicas: Quod ad regni successionem attinet, non habeo alium, qui regnandi particeps esse debeat.

Tertio, noster Salazar et Franciscus Suarez III part. tom. II, *Quæst.* XXVII, disp. 2, sect. 3, *unigenitum* interpretatur primogenitum, q. d. Cum filii primogeniti amore et indulgentia parentum abuti ac protervire soleant, ego tamen ita disciplina me subdidi, ut starem quasi puer « coram matre mea, » ab eaque me doceri, regi, flecti et formari sinnerem, illi per omnia me subjiciens et ab ejus nutu pendens. Licet enim prior Salomonis filius fuerit infans ex adulterio Davidis cum Bethsabee conceptus, tamen ille illico, ut lucem vidit, exspiravit, ideoque quasi non natus in computationem non venit, ait ex Glossa S. Thomas, III part. *Quæst.* XXVII, art. 2, ad 3.

Si obijcias Salomonem non videri primogenitum Davidis ex Bethsabee, eo quod tres ante illum filii nominentur, ipseque sit quartus et ultimus, I *Paral.* III, 5; respondeo, sepe in Scriptura recensendis filiis non servari ordinem temporis et generationis. Sic *Genes.* XI, 27, dicitur: « Thare genuit Abram, Nachor et Aran, » et tamen Aran senior fuit Abram; nam Abram filium Aran in uxorem duxit.

Addunt nonnulli Salomonem fuisse filium penitentiae, puta genitum a Davide et Bethsabee de adulterio penitentibus, ideoque præ cæteris dilectum, quasi qui pignus esset divina reconciliationis et fructus gratiæ a Deo acceptæ. Audi nostrum Lorinum in cap. I *Eccles.* vers. 1. Fortasse etiam Salomon, qui post mortem infantis ex adulterio geniti susceptus est per legitimum matrimonium, et secuta in utroque parente penitentia, ideo maxime dilectus est, atque vel a matre ipsa nutritus, vel coram ipsa, cum alii extra domum et a nutricibus; ac proinde David eundem summo prece dilexit, utpote recuperata jam gratia, ab se genitum, regni successorem, ac de quo prolixè tam multa Deus promiserat, et vicissim Salomon gloriabatur hoc nomen, quod David filius et esset et diceretur.

Mystice, sive allegorice, Salomon hic representat Christum, qui fuit tener et unigenitus Patris eterni, ac virginis Mariæ Desiparæ, et unice dilectus et subjectus, *Luca* II, 31. Ita Galatinus, lib. II *De Arcan.* p. cap. V, et lib. III, cap. XXI,

qui putat hunc esse sensum litteralem, sed ex dictis liquet esse mysticum. Porro Christus proprie fuit unicus Patri caelesti, quia ex eo solo genitus, quia Deus et Verbum; atque unicus matri suæ, quia quia homo ex ea sola sine opera viri ex Spiritu Sancto conceptus: unde sicut in oculis est *unicus*, id est sine matre: sic in terris est *unicus*, id est sine patre. Atque hæc fuit causa unici et singularis amoris reciproci, utriusque Virginis in Christum, tum Christi in Virginem matrem; amor enim filiorum solet dividi in patrem et matrem, ideoque in singulos minui: at in Christo fuit indivisus et collectus amor filialis; unicus enim et totus tendit in solam matrem, quasi ipsa sibi pater esset et mater: fuit ergo ingens et ardens. Vicissim virgo Desipara amorem suum in filium non divisit cum marito, utpote qui nihil ei contulit, sed totum sola possedit. Fuit ergo et ille magnus et eximius, quia amore materno et paterno quasi mater et pater dilexit eum, cum, inquam, quem sciebat Deum esse æque ac hominem, ideoque immenso amore redamandum. Christus ergo fuit tener corpore, quia molle optimumque habuit corporis temperamentum, indeque tenerum et flexilem animum, ideoque bene disciplinabilem; ait Galatinus, et omnis sapientia capacissimum. Rursus Christus dicitur tener, quia in eo fuit ineffabilis pietatis teneritudo, et in trunco humanitatis elementissime divinitatis insertio, ac fructuosa plantatio. Ipse denique legem dedit Judæis per Moſen, Christianis per seipsum, de eaque dixit: « Hoc fac, et vires, » *Luca* X.

4. SUSCIPIAT VERBA MEA COR TUUM, CUSTODI PRÆCEPTA MEA, ET VIVES. — Paginatus ad verbum flebrea verit, *fulciet* vel *sustentet* eloquia mea cor tuum: quod Baynus per hypallaginem sic explicat, q. d. Eloquia mea fulciant cor tuum tenerum et fluctuans; Septuaginta, *fructus noster sermo in tuo corde*; Chaldaeus, *apprehendat* (Symmachus, *teneat*) verba mea cor tuum; Syrus, *resident verba mea in corde tuo*.

Sunt verba non Dei, ut vult Chaldaeus et Beda, quasi alludat ad colloquium Dei cum Salomone habuit, III *Reg.* III, 5; sed Davidis ad Salomonem, ut patet ex dictis, q. d. O fili, suscipe monita mea auribus non tantum corporis, sed et mentis, nec tantum suscipe, sed et firma, ut nunquam excidant, nulla tentatione elidantur. Soleat enim puerorum phantasiae et mentes esse vagæ et fluidæ, ideoque q. d. audiunt, facile effluere et excidere sinunt. « Inquieta est ac mobilis juvenum mens, et animus semper fluctuat, » ait Aristoteles, II *Politica*. Firmare ergo cum jubet anchora constantiæ, constantisque amoris et timoris Dei, ut hæc patris et sapientie documenta constanter retineat, eaque contra passiones et seductores fulciet, id est inuatur et propugnet, ne ab iis se seduci et in vitia abduci patiatur.

CUSTODI PRÆCEPTA MEA, ET VIVES, q. d. Si custodieris mea præcepta, longævus eris tum vita na-

turo, tum vita gratiæ, tum vita gloriæ in æternum. Unde Syrus verit, *custodi præcepta mea et vitam et legem, sicut pupillam oculi, q. d.* Quantum amas vitam tuam, tantum ama custodiam præceptorum meorum: quantum amas ætiam tuam, tantum ama disciplinam meam: quantum amas et custodis pupillam oculi tui, tantum ama et custodi legem meam, quia hæc est vita, anima et pupilla oculi tui.

R. POSSIDE SAPIENTIAM, POSSIDE PRUDENTIAM: NE OBLIVISCARIS, NEQUE DECLINES A VERBIS ORIS MEL. — Hebr. **קנה** *hene*, primo, significat *eme, compara, acquire; secundo, posside*, quia emendo acquiritur rei possessio, et quod emimus hoc possidemus. Unde Vatablus verit, *compara sapientiam, compara intelligentiam; Pagninus, eme sapientiam, eme intelligentiam*. Sensus ergo est: *Compara tibi sapientiam practicam, sive prudentiam et virtutem, omnium opum pretio et omnium rerum pretio; ipsa enim omne pretium, omnemque iacturam longe superat. At cum comparaveris, firmiter eam retine et posside, ut nullis blanditiis, promissis, minis, terroribus sinas eam tibi eripi, juxta illud cap. xxiii, vers. 23: «Veritatem eme, et noli vendere sapientiam;» omnia enim hæc spectant ad perseverantiam et constantiam in sapientia et virtute, ideoque Noster optime verit, *posside; posside enim per metalepsin, primo, idem est quod eme, acquire, juxta illud Eve Genes. cap. iv, vers. 1: «Possedi, id est acquisivi, hominem (Cain filium) per Beam. 2. Secundo, posside proprie idem est quod emendo occupa, detine, posside, q. d.* Omni studio cura ut acquiras et possideas sapientiam tanquam rem summi pretii, perinde ac mercator satagit emere et possidere merces pretiosas.*

Moraliter, hic discipulis debere filiis magis providere de sapientia et virtute, quam de opibus et prædiis. Mundani faciunt contrarium, ideoque errant, et filii pessime consulunt. Quid enim prosunt opes homini, qui nescit eis bene uti, imo cui sunt instrumenta superbiæ, gula, luxuriæ? Quid hoc est aliud quam dare gladium insipienti et furenti, quo in aliorum et suam ipsius necer? Unde in præposteram hanc parentum curam graviter invehitur S. Basilius, Prosper et alii.

G. NE DIMITTAS EAM, ET CUSTODIET TE: DILIGE EAM, ET CONSERVABIT TE. — Septuaginta, et *adhæret tibi; Chaldaeus, et proteget te; Syrus, ut liberet te; S. Hieronymus, epist. 2 ad Nepotianum, et apprehendet te; idem in cap. xviii Eschiel, sic legit: «Ama illam, et amplexabitur te; dilige illam, et custodiet te;» Arabicus, *conspice illam, et tutabitur te*. David quasi sollicitus pater idem identidem repetit, aliisque et aliis verbis inculcat filio, quasi rem summi momenti, in quo ejus felicitas omneque bonum situm sit, *q. d.* Sapientiam quasi sponsam indissolubili matrimonii vinculo tibi, o fili, copula, nec des ei libellum repudii,*

ut eam dimittas: ita vicissim ipsa tibi fida erit firmiterque adhaerebit, imo ab omnibus malis eam et legem te proteget, et in omni bono conservabit te. Sæcus faciunt sponse hominum, quæ sæpe sponsos deserunt, et ad adulteros transiunt; aut si in fide persistent, sponsos suos alunt nec custodiunt, sed ab eis alentur et custodiuntur.

7. PRINCIPIUM SAPIENTIE, POSSIDE (Baynus, *possidere, et sic verti potest ex Hebraeo*) SAPIENTIAM; ET IN OMNI POSSESSIONE TUA, ACQUIRE PRUDENTIAM. — Hæc verba in speciem videntur esse contraria et continere antithesin: possessio enim sapientie non est principium, sed finis et complementum sapientie. Quocirca Tigurina ex Hebraeo sic verit, *ante omnem cognitionem compara sapientiam; Vatablus, principium sapientie, compara sapientiam; Syrus et Chaldaeus, initio sapientie, compara sapientiam; Hebræa ad verbum habent, principium sapientie eme, vel posside intelligentiam.*

Igitur primo, *posside* potest accipi in actu inchoato, vel destinato, *q. d.* Principium sapientie est possidere, id est comparare sapientiam, puta illam emere, illi studere, illam audire, meditari, ut sic eam acquiras et possideas, juxta illud Sapient. vi, 18: «Initium illius (sapientie) verissima est disciplinæ concupiscentia, *q. d.* Tunc sapere incipies, cum eam amare et prosequi, illique vacare et studere cœperis. Sic enim se explicat subdens: «Et in omni possessione tua, acquire hebraice est idem verbum **קנה** *hene*, quod paulo ante Noster verit, *posside*) prudentiam (1), *q. d.* Principium, via et modus acquirendi sapientiam et veritatem est, si omni studio, omni conatu, omni pretio, etiamsi omnes tuas opes impendere deberes, studeas eam tibi comparare. Sic ait Seneca: «Magna pars boni est velle fieri bonum.» Ita Dionysius, Jansenius, Hugo, Cajetanus et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Principium sapientie non est arida speculatio et contemplatio sapientie, sed sapida voluntas et studiosus conatus ad sapientiam, ut scilicet timore Domini, qui etiam principium est sapientie, commoti, omni via et modo entantur ad sapientiam acquirendam.

Secundo, alii, *q. d.* David ad Salomonem: Principium sapientie est eam mente concipere, comprehendere et possidere; inde enim filii ut suo tempore eam opere exerceat. Tu ergo, o fili, jam nunc a teneris eam menti imprime, ut grandior et rex factus eam exsequi, ac juxta eam vivere et gubernare queas. Aut, ut Baynus: Sensus, inquit, proverbii est: Sapientie primam curam habet; et non, ut inquit ille: «Querenda pecunia primum, virtus post nummos.» Et in omni possessione acquire prudentiam, ut nihil vel possidere velis, vel discere quod a prudentia fuerit alienum. Aut, ut idem, *q. d.* In principio sapientia posside et discere sapientiam ab aliis, juxta illud

(1) Sen, *omnium facultatum tuarum pretio compara intelligentiam*. Hic est utriusque membri genuinus sensus.

Jacobi 1: «Sit autem omnis homo velox ad audiendum.» Et postea eris magis idoneus, ut res omnes cum intelligentia et prudenter tractes et tuopte ingenio intelligentiam augebis.

Terio, noster Salazar sic exponit, «posside» vel eme «sapientiam.» hoc est, conjugio tibi copula sapientia. Olim enim nuptiæ fiebant coemptione, qua sponsus sponsam cum parentibus certo pretio coemebat, uti Osæ emit Gomer, cap. ii, vers. 2: «Fodi, inquit, id est emi, eam mihi quindecim argenteis.» Jam conjugio copula, id est arctissime tibi adstringe sapientiam et virtutem, ut ab ea divelli te non sinas. Unde S. Augustinus hoc spiritale conjugium representatum in comubio Adæ cum Eva. conset lib. II De Gen. contra Manich. cap. xiii; de illo enim dictum est Gen. ii: «Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea. Os de ossibus ait, fortasse propter fortitudinem, et caro de carne propter temperantiam. Hæc namque due virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere.»

Quarto, pro principium hebraice **רִאשִׁית** *rescit, græce ἀρχή*, quod tam summam, caput, principatum, quam principium significat, *q. d.* Principium sapientie situs est in possessione sapientie: primas in sapientia tenebis, si cures ut eam possideas; summa perfectio et complementum sapientie consistit in ejus possessione.

Quinto, *q. d.* Sapientia et virtus sita est non in ejus lectione, auditione, speculatione, sed in ejusdem occupatione et possessione; si ergo eam cœperis possidere, habes principium sapientie: si in possessione ejus progressus fueris, eamque dilatalaveris, quantum in possessione, tantum quoque in sapientia progredieris: si eam plane possideris, habebis pariter plenam et perfectam sapientiam; porro, hæc possessio sita est in usu et praxi sapientie, sive virtutis. Is enim habet et possidet virtutem, qui eam exerceat, ac ea utitur: virtus enim sita est in ejus usu, praxi et exercitio.

Summa, sensus est, *q. d.* Virtus non consistit in ejus cognitione vel speculatione, sed in ejus exercitio et praxi: quantum enim eam exerceat, tantum ejus possidebis. Simili phrasi quis dicat: Principium opulentie est possidere opes. Principium honoris est possidere honores. Sic ergo hæc sententia consentit, et in re eadem est cum illa cap. i, vers. 7: «Timor Domini principium sapientie,» quia timor Dei instigat ut compares et possideas sapientiam, id est virtutem. Quare initium timoris est profectus sapientie et virtutis; profectus timoris est initium sapientie et virtutis; complementum timoris est complementum sapientie et virtutis. Vide dicta cap. i, vers. 7.

Denique hebraea ad verbum sic habent, *principium chochna, id est sapientie, eme, vel posside bina, id est intelligentiam vel prudentiam; et sic legunt aliqui codices Latine Vulgate editionis*

manuscripti, quod sic exponas: Si vis adipisci veram sapientiam, non speculativam, sed practicam, compara tibi prudentiam agendorum; hæc enim est vera, imo ipsissima sapientia, quam hic deprædicat. Hoc sensus æque ac primus, quartus et quintus præ ceteris videntur litterales et genuini.

Tropologice Baynus, *q. d.* Præquam studio sapientie indulgeas et contemplationi, da operam ut sapientiam illam, quæ in moribus et integritate vite consistit, acquiras: Martha enim ducit ad Mariam, vita activa ad contemplativam. Qui enim illico inire volunt contemplativam, ante sedatas passiones per labores vite active, perinde faciunt ut qui Rhetoricam discere volunt non premissa Grammatica; unde S. Sabas: «Sicut, inquit, flos fructum antecedit, ita vita cœnobitica anachoreticam.» Ita refert Crisillus in Vita S. Joannis Silentiani.

Anagogice Lyranus: Principium, inquit, sapientie possidende in patria cœlesti est possessio sapientie in via, puta in hac vita.

Symbolice alii, *q. d.* Principium sapientie est possidere vel comparare sapientiam, id est doctorem sapientie et magistrum, qui te erudit et doceat, sine quo nunquam sapientie sive virtutis et perfectionis peritus evadere: ars enim hæc subtilis et divina sine doctore non discitur.

8. ARRIPERE ILLAM, ET EXALTABIT TE: GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FUERIS AMPLEXATUS. — id est cum eam intra ulnas tuas et gremium strictiore tenebis complexu, ait S. Hieronymus in *Bechi*. cap. iii. Pro *arripere* illam Hebræice **סלחלה** *sal-selcha*, quod proprie significat: Sternò illi viam, aggesto aggere sive terræ cumulo viam illi eleva et complana, eleva et exalta illam; inde enim סלחלה *solala* vocatur agger, vallum, terra aggesta in cumulum. Unde *Psal. lxxvii, 5: יבנה ירום בערבתה* *sollu tarochet baarabot*; quod Noster verit, *iter facite ei qui ascendit super occasum*. It. Abraham, Marinus et alii vertunt, *elevato vel sternuto viam equitanti in caelo*. Septuaginta hoc loco vertunt, *επισημαίνοντες οδόν σου*, id est *aggeribus circumda vel circumvallata illam, id est firmissime illam retine et communi*. Hinc Maximus, Cent. V, cap. (Eoanom. cap. lxxxviii, legit: «Obside eam, et exaltabit te.» Sicut enim milites, obsidendo urbem, eam capiunt, ejusque epulis ditantur: sic pariter qui obsident sapientiam, ejus opibus locupletantur et exaltantur. Symmachus, *porta eam; Aquila, ἀνάστα, id est suscipe, arripere, vel retine eam; Chaldaeus, dilige eam; Pagninus, exalta illam, et exaltabit te; alii, aggera et contumulo illam; Agurina, coehito ipsam, et coehet te; R. Abraham, lauda illam; alii, calcæ illam, id est assidue illam tero, preme et versa: ודך *sala emm* significat *calcære, a sola autem emm כהל *sala* (unde sollu) subinde sua tempora mutuatur.**

Hinc et R. Levi sic exponit: Si iter facias sapientie, et incedis assidue in lege, honorum tibi

concellabit. Et R. Salomon: Perstrutare illam, inquit, distineturque studio in illa immorare, ut amittissima queque pensites, sicut cum quis vindemiam reliquias vestigans, hinc indeque discarrit ad racemos pretermissoꝝ asportandos. Apud Thalmudistas *sobset* significat crines discernere et examinare. Baynus vero explicat ut sint hæc verba Davidis ad Salomonem, *g. d.* Sterne iter sapientiae, et fac ei expeditam et sublimem viam, ut possit facile vagari per regnum tuum, et ipsa exaltabit te; Hebraeum enim *salseleha* significat viam sapientiae et virtutis esse arduam et excelsam, ac proinde sternendam illi cum labore, elevatione et contentione corporis et animi. Loquitur de sapientia quasi de sponsa nobili, imo regina, cui proinde via sit sternenda et complananda, ut per illam curru vehatur et deducatur in domum sponsi, puta ejus qui eam amat et amicit.

Noster non ad verbum, sed ad sensum verit, arripit; ut primo, significet fastidium et studio prosequendam esse sapientiam, ut non tam rogetur quam rapiatur. Secundo, ut significet eam arcte muniti copulandam esse: arripere enim est ad se rapere. Tertio, ut significet eam firmiter tendendam et custodiendam; quod enim rapinam, hoc firmiter stringimus, ne quis emulus vel hostis nobis eripiat. Itaque arripere sapientiam in re idem est cum eo quod præcessit, « posside sapientiam; » sed modum possidendi suggerit, scilicet raptum, sicut Romani Sabinas virgines raperunt in uxores. Unde quarto, arripere significat vim adhibendam ad consequendam sapientiam et virtutem ob concupiscentias nostras, quae illi reluctantur, juxta illud Christi: « Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, Matth. xi, 12. Unde Hugo: Arripere illam, inquit, hoc est, ad te rape instar rapacis avis, puta accipitris, quae in prædam nobilissimam totis viribus involat, eamque invadit, ut comprehendat; aut tanquam prædo violenta manu illam capta. Quinto, arripere significat velocitatem, *g. d.* Festina ad illam, procure ad illam, invola ad illam. Ita Lyranus. Adeo amari et ambi vult sapientia.

Porro versionem Septuaginta sic explicat auctor *Catena Graecorum*: « Circumda illam aggeribus, ait, hoc est, jugi divinarum Scripturarum usu et meditatione illam confirma; nec enim ut sapiens eis sat est sapientiam amare, aut obiter illam degustasse, sed magna praeterea opus est custodia et cura, ne, quam comparasti, denuo amittas. Aggerem autem seu vallum, morales virtutes hoc loco vocat: illae enim sunt quae mentem ad Dei cognitionem sublevant, eandemque ab omni adversitate propugnant. » Unde ex hoc loco S. Isidorus, lib. III *Sentent.* cap. ix, docet sapientiae studioso necessariam esse assiduum S. Scripturae lectionem: « Nemo, ait, potest sensum S. Scripturae cognoscere nisi legendi familiaritate; idque toto capite variis rationibus et similitudinibus demonstrat.

Et exaltabit te, — tum in praesenti vita, ut exaltavit Salomonem, tum in futura. Unde Glossa quaedam Hebraeorum paraphrastica sic explicat: « Et deducet te equitatem in caelos. »

GLORIFICABERIS AB EA, CUM EAM FTERIS AMPLEXATUS. — Septuaginta, honora eam, ut te amplexetur; Chaldaeus, amplexare eam, ut glorificet te; Syrus, ut te honore excolat. Est enim reciproca sapientiae et studiosi amplexatio, aequae ac glorificatio; sponsus enim sua bona in connubio communicat sponse, et sponsa vicissim sua communicat sponso. Quare si amplexeris sapientiam, illa vicissim amplexabitur te; si eam glorificas, illa vicissim glorificabit te. « Cum eam fueris amplexatus duobus brachiis actionis et contemplationis, » ait Hugo. Idipsum sibi exoptat S. Hieronymus praefat. in II lib. *Comment.* in Amos ad Pammachium: « Pammachi, ait, cano jam mecum capite impetra mihi a Domino, ut comitem mihi habere merear sapientiam, de qua scriptum est: Ama illam, et servabit te; honora illam, et amplexabitur te, ut ipsa adjuvante et socia optum in Amos opus expleam. » Ideam nos quoque optamus et oramus.

9. DABIT CAPITI TUO AUGMENTA GRATIARUM, ET CORONA INCLYTA PROTEGIT TE. — instat scilicet, vel potius galeae. Hebraice, dabit tibi copulam gratiae (Cajetanus, societatem gratiae), et diademate coloris cinget te; Septuaginta, ut det capiti tuo coronam gratiarum, corona autem deliciarum (Aquila, glorificationis; Symmachus, gloria; Theodolion, decoris) protegit te; Chaldaeus, ponet in capite tuo pulchritudinem gratiae, corona decoris erit super te; Syrus, ponet in capite tuo pulchritudinem charitatis, et in corona laudis saturabit te; S. Hieronymus, in cap. XLIV *Ezech.* legit: « Coronam gratiarum suscipiet vertex tuus; » per eamque intelligit cidarim sacerdotalem; Tigurina; dabit capiti tuo additamentum (Pagninus, conjunctionem) gratiae; Vatablus, sertum elegans, et muniet te magnifice corona; Salomonem secuti Arabes: « Scientia, inquit, est diadema puero, et intellectus torques aureus. » Per « coronam gratiarum, » inquit auctor *Catena Graec.*, virtutum calenam, divinorumque christianum congeriem accipe; per voluptatis autem diademata divinae cognitionis ornatum: licet alii haec duo pro eodem accipiant, ut et significet id est, de quo mox.

Sensus est, *g. d.* Si sapientiam amplexatus fueris, illa dabit tibi cumulos gratiarum, iisque quasi corona ornabit, aequae ac proteget te contra omnes tentationes et hominum insultus, concellabit enim tibi gratiam non tantum hominum, sed et Dei, ab eoque impetrabit omnem gratiam et virtutem, quibus quasi corona pulcherrima redimitus, gratus sis et speciosus, aequae ac robustus et inclutus in conspectu Dei, Anglorum et hominum, tum per gratiam in hoc seculo, tum per gloriam in futuro. Igitur לְרִיתָ לְרִיתָ חֵן, id est, copula gratiae (quos Noster verit, augmenta gratiarum), accipi potest, ut sit idem quod diadema

decoris, sive corona incluta; quia sicut in corona annulus annulo, flos flori, aurum auro copulatur et innectitur, sic et in sapientia ea virtute una lex alteri, una virtus alteri, una actio honesta alteri continua serie copulatur et innectitur, ut faciant coronam et calenam, imo coronidem omnium virtutum. Itursum faciet sapientia ut in virtutibus quotidie augeris et crescas, itaque coronam hanc tuam augeas, expolias, perplectas, ejusque orbem consummes.

Porro corona haec erit multiplex; primo enim dabitur tibi quasi sapientiae doctori laurea doctoralis; secundo, quasi eximio in omni virtute dabitur tibi laurea virtutis; tertio, quasi victori passionum tuarum dabitur tibi corona triumphalis; quarto, quasi sponso, qui sapientiam quasi sponsam tibi despondisti, dabitur tibi corona nuptialis. Olim enim sponsi et sponsae coronabantur (ut etiamnum fit), juxta illud *Isaia* LXI, 10: « Quasi sponsam decoratum corona. » Et *Cantic.* III, 11: « Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die letitiae cordis ejus; » quinto, dabitur tibi corona regni, ut quasi rex per sapientiam non tantum te, sed et totum regnum pie et sapienter administres. Has omnes coronas per sapientiam adeptus est Salomon, ac adipiscitur quilibet sapientiae et virtutis studiosus. Rex enim evadit, etiamsi privatus et pauper sit, tum quia regit regnum animae suae, tum quia alios dirigere novit, tum quia regnum aeternum adipiscitur per illam. Ita mendicis ille sapiens apud Taulerum interrogatus quis esset, respondit: « Rex sum; » ubi est regnum tuum: « In anima mea. Sic enim externos et internos sensus meos regere novi, ut cunctae vires animae meae mihi subdite sint. Quod profecto regnum cunctis mundi hujus regnis praestantius esse nullus ambigit. » Fusc hoc ejus colloquium enarravit *Rom.* XII, 2, in fine. Plura de hac corona dixi cap. I, 9, et *Eccl.* I, 22, et cap. VI, 32.

Moraliter, discet hic quanta sit sapientiae et virtutis praestantia, quae sui studiosis honorem plusquam regium et imperatorum pollicetur. Nam, ut ait noster Alvarez de Paz, *De Dignit. perfect.* lib. IV, pag. 3 cap. XXX: Mundana nobilitas hominem ad tempus, sanctitas in aeternum exaltat. Nobilitas amicum regum, perfectio Dei amicum, et Angelis parum constituit. Illa se amplectentes curis et negotiis laboriosis onerat; haec quia sine onere magnos facit, se complexantes glorificat. Illa capiti, id est menti, nobilium solet per occasiones addere augmentum vitorum; nam ex nobilitate superbiunt, et in omnia illa vita impingunt, quorum est superbia principium; haec perfectiorum mentibus addit quotidie augmentum donorum, ac spiritualium gratiarum, quia ex perfectione se deiciunt, et illas virtutes assequuntur, quos humilitas semper adherent. Nobilitas deni-

que corona insidante circumdat, quia multi nobilibus invident, multo persertitior eorum ac divitiis insidiant; at perfectio cingit capita perfectiorum coronam protegente: omnes enim perfectio famulantur, et necessaria subministrant; et tantum abest ut eum laedant, quod ad ipsorum profectum. Idipsum praclare docet S. Basilus praefat. in *Asctica*.

10. AUDI, FILI MI, ET SUSCIPE (Chaldaeus, suscipe a me, qui sum rex et doctor sapientissimus) VERBA MEA, UT MULTIPLICENTUR TIBI ANNI VITAE. — Hucusque fuerunt verba Davidis ad Salomonem, nunc Salomon eadem sapientiae studioso suis verbis confirmat et inculcat. « Anni vitae » intellige tum praesentis Iudaeis promissae, tum aeternae fidelibus sapientibus, id est Sanctis, temporariae. Vide dicta cap. III, 16. Praclare S. Augustinus, serm. 90 *De Temp.*, tres assignat vias ad vitam et coelum, scilicet « bonum cogitare, bonum dicere, et bonum facere; » tres pariter ad mortem et gehennam, scilicet « malum cogitare, malum dicere, et malum facere. » Et S. Ambrosius, serm. 74 *De Natal. Martyr.*: « Notas, ait, mihi fecit Dominus viam vitae, cum me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem; his enim itineribus pervenitur ad salutem. » Unde Septuaginta hic addunt, ut fiant tibi multae vitae vitae, id est multae honestae actiones, quod ad veram Dei cognitionem vitæque immortalitatem ducunt, inquit auctor *Catena Graec.*, qui et addit « Vita, inquit, tria significat, nempe vite tempus, vite institutum, vite alimentum.

11. VIAM SAPIENTIE MONSTRABO TIBI (Septuaginta, v doceo te; Aquila, deduxi te; Tigurina, dirigam te; Vatablus, docebo te per viam justitiae incedere), VECAM TE PER SEMITAS EQUITATIS. — Hebraice, incedere te faciam in orbitis rectitudinis; Septuaginta, rectis; Aquila, in transitibus rectitudinis. « Vite sive semite et trames, sunt ad virtutem aditus, quorum principium fit sapientiae acquisitio, » ait Nyssenus, orat. 2 *Contra Eunomium*. Chaldaeus et Symmachus, in semita recta; Pagninus, calcare te feci semitas rectas. Semita ergo equitatis sunt semitae aequales, plane, rectae, sine scopulis et lapidibus, ut scilicet nusquam impingas. Tales sunt semitae sapientiae et virtutis. Vide dicta *Isaia* XXVI, 7. Porro auctor *Catena Graecorum*: Sapientiae orbitae, inquit, sunt viae, quae de uno bono honestoque opere deducunt ad aliud; unum enim opus viam sternit et invitavit ad aliud, una virtus ad aliam, *g. d.* Ostendam tibi quomodo in via virtutis nunquam consistere, sed continuo progressus facere debeas.

12. QUAS CUM INGRESSUS FUERIS, NON ARCTABUNTUR (Syrus, non nutabunt; Symmachus, non tribulabuntur; alii, non stringentur) GRESSUS TUI, ET CURSUS NON HABEBIS OFFENDICULUM. — Septuaginta, non concludentur tui gressus; si autem cucurveris, non laborabis, vel non fatigaberis; Aquila, non scan-

Quoniam coronas det sapientia.

CAPITULUM
BIBLIOTHECAE

delictaveris; Syrus, *noni offendes*; alii, *non impingens, non corruos*. Explicat sapientie sive virtutis semitas æquitas, id est planas et æquabiles, q. d. Adeo planas et expansas est virtutis planities, ut in ea pedes et gressus tui aretari, vel in saxa impingere nequeant, sed per eam velut æquor porrectum totis viribus procurere possis, sine ullo offendiculi metu vel periculo; qui enim gressus suos ob aretam aut scopulosam viam protendere nequit, parum abest quin cadat, ait R. Salomon. Licet enim incipienti sit areta salutis et virtutis via, ut ait Christus, *Matth. vii. 14.*, si nimirum libertatem carnis et concupiscentiæ spectes: hanc enim virtus stringit et aretat; tamen si in ea progrediari et constanter pergas, senties eam complanari et exporrigi, nec in ea aretabuntur gressus tui, ita ut aretando collidantur, impingant aut lædantur; sed ad maxima commoda, ac ad veram libertatem conscientie et gloriæ letus taliterque recta et velociter decures, dilatatus et corroboratus tum per assiduum virtutis exercitium, et bonam bene agendi consuetudinem, quæ quasi in naturam vertitur; tum per suavitate gratiæ, et flabra consolationum, quas tibi aspirabit Spiritus Sanctus. Vide dicta cap. II, vers. 9; quare cum Psalte canes: «Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum,» *Psalm. cxviii. 32.* Igitur exercitium virtutis vires spiritui majores continuo addit, puta habitum et gratiam, indeque facilitatem majorem, quibus fit ut is non delassetur, sed novum majusque currendi in via domini robur capiat; secus est in cursu corporali, quo nervi et arteriæ, quibus fit motus et cursus, luxantur, debilitantur et delassantur, ideoque minor vis ad procurandum restat. Idem fit in cursu vitiorum, de quo impii dicunt *Sapient. cap. LVII*: «Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, ambulavimus vias difficiles, et viam Domini ignoravimus;» cum ex adverso de virtutis studio, quibus fervor vires addit, sicut torpor remittit, clare pronuntiat Isaias, cap. XI, vers. 31: «Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquilæ; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficiunt.» Vide quæ ibidem annotavi.

In virtute ergo verum est hoc paradoxum: «Labor non delassat, sed roborat; quies non roborat, sed delassat; labor vires auget, otium minuit. Labor laborem parit, quies quietem; somnus somnum adescat, languor languorem, torpor torporem; vigillas vero vigillie pariunt, virtutem virtuti,» ita diebat S. Dominicus Loricatus. Adde virtutem proprie in actu voluntatis consistere, quæ agendo et volendo non lassatur, sed intenditur et roboratur. «Ambulas,» inquit S. Augustinus (vel quisquis est auctor) *De Civitate novo cap. III*, si amas. Non enim ad Deum passibus, sed affectibus curramus. Via ergo ista nostra ambulantes quaerit; tria sunt hominum genera, quæ odit, remanentem, retro redeantem,

aberrantem. Virtus enim continuum cursum mentis requirit, quia finem et terminum non habet, sed instat flamma crescit in immensum. Quocirca Barlaam ad Josaphat apud Damascus, in *Histor. capite XIX*: «Proclivis, ait, ac facilis via est in celum; atque etiam si ob corporis afflictionem areta et angusta dicta est, tamen ob futurorum suorum spem iis recta et clara est, qui non stulte ambulat, verum Dei voluntatem exacte intelligunt, atque ad dimicandum adversus diaboli versutias ipsius armantur. induunt, et in oratione atque obsecratione cum patientia et spe in hoc ipsum invigilant.» Nam, ut ait Abbas ille in *Vitis Patr. lib. V. libello 7 De patientia, num. 22*: «A patiente Deus auferit bellum tentationis.» Unde ibidem num. 25, Asceta ille: «Totus labor, ait, quem hic sustineo, nequit comparari cum una die tormentorum, quæ peccatoribus in futuro sæculo preparantur.» Et num. 47, alteri graviter tentato, et cogitantî discessum nocte apparuit gradus dei specie virginis, dicens: «Nusquam vata sed sede hic mecum, nihil enim mali fiet ex iis quæ audisti. Qui credens verbis ejus ibi sedit, et statim sanatus est cor ejus.» Huc facit apophthegma R. Nechonie filii Akana in *Pirke Avoth*, id est in *Sententiis Patrum, cap. III*: «Quicumque legis jugo colla submittit, ille liberat se altero, sed durior, humani imperii jugo; et qui excutit jugum legis a cervicibus suis, parat eas jugo mundi et imperii, utique difficiliori.»

13. TENE DISCIPLINAM, NE DIMITTAS EAM: CUSTODI ILLAM, QUIA IPSA EST VITA TUA, — tum formalis, quia actus virtutis est vita, id est actus vitalis vel naturalis, vel supernaturalis; tum causalis, quia virtus est causa vite longævæ, uti dixit cap. III, 16. Eadem est causa vite sanctæ per gratiam, et vite beate per gloriam, quam confert. Unde Hebraea habent, *apprehende eruditionem, ne languescas: custodi eam, quia ipsa est vita tua*, id est multas vitas tibi conferet; Septuaginta, *custodi enim tibi ipsi in vitam tuam*; Syrus, *constanter persevera in disciplina*; alii, *robustus esto in disciplina*, vel *roborata te, et invalesce in disciplina retinenda*, peragenda, tuenda et propaganda, sicut pugil in stadio, et miles in prælio se roborat, unquamque vires colligit, ut hostem superet et victor evadat.

Hujus sententiæ veritatem elegantî ovîs et cervi apologetice speciosis exemplis instructo commentarij Cyrillus, lib. II *Apolog. moral.* cap. IX, cuius titulus: *Contra appetitum superbiæ libertatis.* «Ovis, ait, avida propriæ libertatis, sociali grege relicto, dominium sui pastoris effugit. Cumque per solitudinem errandam cervus vagam et profligam invenisset, cepit plus querere ipsius solitudinis et erroris occasionem. Cui mox illa respondit: Dudum certe servile jugum durissimum passa, nunc frui volo sicut et vos libertate cunctis gratissima, atque patronum durissimum effugere, qui non solum me usque ad sanguinem emulgat, verum etiam singulis annis ab opportuno velere

spoliabat. Tunc cervus ille compatiens: Satis, inquit, carissima, doleo de errabundo itinere tuo, sed multo magis de erroneo consilio. Nimirum libertas dulcis est, et thesaurus incomparabilis, sed non communiter universis. Mox idem exemplo populi, corporis, navis, formica planum facit: «Plura enim sunt, quibus pax, vita securitasque salutis tantam ex debita subjectione contingit, et propter hoc non est aliud libertas eis, quam salutaris perditio libertatis. Nam libertas populi, quem regna non coercent, libertate perit. Sic corpus etiam animæ subjectum vivit, et mox tum ab ea liberatur, extinguitur. Navis subjecta nautis, servatur a fluctibus, a quibus si libera fuerit, statim naufragio dissolvitur. Formica quoque alis librata, cum de fovea sursum erigitur, finali miseria captivatur. His ergo libertas, certa est perditionis captivitas. Hoc modo, mea carissima, crede reme etiam tecum se habere, mea carissima, quod quomodo et qualiter nunc incedas sine duce, pascalis itineris nescia, sine tutore nulla propria validitate armata, inter inimicos solivaga, atque in miseris te circumvallantibus destituta. Nimirum via tibi error est, præcipitium ductor,

esurias pasua, perniciës socius, et tui tandem crudelis interitus sunt extrema. Ego certe coram, pede, magnitudine et agilitate munus, vix a feris hujus solitudinis sum se arce. Deinceps illud hoc dilemmate evincit, et sole clarius ostendit: «Ex quo autem naturaliter delectat libertas, dic, amabo, si ad bene vel ad male faciendum? quippe si intendis benefacere, hoc tantum est, quod a te exigit pastor tuus, cur ergo refugis eum? si sine ratione agere cupis, ipsa erit tibi libertas, exitialis servitutis captivitas. Nam malæ voluntati libertas peccandi est causa, quæ quidem iniquitas ejus consummat, sed mox captivitas sequitur. Sic mala voluntas tanto liberior est, tanto servilior; quanto potentior, tanto infirmior; et quanto sublimior, tanto humilior. Audi igitur consilium meum, et quænticos ad dominum tuum revertaris, ne libere pereas, et teipsam lupis devorandam impendas. Nam si dominus tuus te mulget aut fondet, ab eo sumis hæc ipsa quæ tribus, quia te custodit et pascit; eligibilis quippe est lac dare et vellera, quam cum omnibus perdere vitam. Quibus auditis ovîs gaudenter ad pastorem rediit.»

SECUNDA PARS CAPITIS,

VIAM IMPIORUM UT POTE TENEBROSAM DECLINANDAM, PIORUM VERO QUASI SPLENDIDAM CAPESSENDAM ESSE DOCET.

14. NE DELECTERIS IN SEMITIS IMPIORUM, NEC TIBI PLACEAT MALORUM VIA. — Pro *delecteris* Noster legit *tohe*, id est *velis, cogitescas*, ut vertit cap. I, 10, *conspicias, delecteris*. Jam aliis punctis legunt *tohe*, id est *ingrediariis*. Unde Septuaginta, *vias impiorum ne intres*; Chaldaeus, *in via impiorum ne ambules*. Jam sensus est, inquit Dionysius, q. d. Ne delecteris impiorum actibus vitiosis, item spectaculis, torneamentis, hastiludiis, choreis et similibus vanitatibus, quæ vanæ sunt, et sæpe cum peccato conjunctæ, aut occasiones peccatorum.

Rursus pro *placeat* hebraice est *tascer*, quod proprie significat, *ne te bees vel beatifices*, id est, ne te beatum reputes in via impiorum. Ita Aquila, Theodotus et Vatablus. Pagninus vero, *ne beatifices malos in via sua*. Abusive tamen idem verbum significat *incedere, dirigere, ducere*, ut *ascer* sit idem quod *tascer*; litteræ enim *ascer* et *tascer* putantur et inter se commutantur. Unde Pagninus vertit, *ne gradiaris in via malorum* (1); Septuaginta, *ne ambules vias impiorum*; alii, *ne pedem vel gressum olivas in via impiorum*, scilicet ne firmaverit in eorum via incedas, ne putes te firmo apud eos loco consistere, quia cito eos procella

quæpiam sternet et dejiciet. Festive Hugo: «Ne tibi placeat via malorum,» quia, ait, lutoza est in luxuriosis, tenebrosa in iracundis, spinosa in avaris, petrosa in detractoribus, cavernosa in simulatoribus, mentosa in superbis. » Paletrius et piensius S. Bernardus in *Sentent.*: «Viam, ait, quæ ducunt ad mortem, trifaria ratione dividuntur. Alia ærummosa, alia laboriosa, alia deliciosa. Ærummosa est in pauperibus superbis, laboriosa in cupidis et avaris, deliciosa in divitiibus delictiosis. Via quoque, quæ ducit ad vitam, simili ratione distinguitur. Est enim alia sanguinea, alia purpurea, alia lactea. Sanguinea in Martyribus, qui in sanguine Agni suorum corporum indumenta laverunt, et per iter martyrii triumphalis altitudinis solum attingerunt. Purpurea est in Confessoribus, qui in sua carne vestigia Dominiæ passionis per abstinentiam expresserunt, et in suis corporibus vulnerum Christi stigmata portaverunt. Lactea in Virginibus, quæ in seipsis puritatis angelicæ candidatum (eandem) et virtutes sanctimonice consecraverunt, et per viam mandatum amplexus et thalamos veri sponsi virtutum penitus feliciter voluunt.

(1) Ita hodiernorum plerique. Sicut prius hemistichium *ingressum*, ita posterius hæc *ingressum* in via improborum dissuadet.

15. FUGE AB EA, NEC TRANSEAS PER ILLAM: DECLINA, ET DESERE EAM. — Pro *fuge ab ea* hebraice est *peretru*, quod varii varii vertunt. Pagninus, *elongare vel cessa ab ea*; Vatablus, *deserere*; Chaldaeus, *recede ne transeas cum eis*; Bayrus,

abominare vel exorare eam; Septuaginta, in quocumque loco castra metata fuerint, ne superentis illic; R. Salomon, avertare, et flocci factio eam; R. Levi, obolo et irritam fac eam, q. d. Si vires sufficient, eorum eorum hinc obviam ito, eaque dissipata, ne scelus, quod molit sunt, expleant. Pro nec transeas per illam. Syrus vertit, ne transeas per locum, quem illi habitaverint; Chaldaeus, nec transeas cum eis. Pro declina et desere eam, hebraice est, recede ab ea et transi; Chaldaeus, declina et transi ab eis; Septuaginta, declina ab eis et abscede; Lucifer in Apolog., eos devota; Aquila, Symmachus et Theodotus, transi. Hinc omnia pene synonyma jungit Salomon, ut ostendat quam cavendum sit consortium cum impiis, adeo ut nec cum illis communem viam, multo minus vocem habere sustineamus: « Ne pes contagium trahat, » ait S. Augustinus in Psal. LXXVI, ne scilicet a communi via ad consortium, a consorcio ad colloquium, a colloquio ad vili communionem trahamur. Singula tamen ita distribuit et secerit Hugo: « Fuge ab ea, scilicet opere, et ne transeas per illam cogitationis delectationes, declina occasionem, desere locum; » quorum duo priora mystica sunt, duo posteriora literalia. Sic et Cajetanus censet hic precipi fugiendam esse viam impiorum ob occasionem et periculum peccati. Scribit Plinius, lib. XXVIII, cap. x, vestigia lupi obstupescere equos: « Tanta vis est animalis (lupi), ait, ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem. » Majorem torporem et noxam afferunt vestigia et consortia impiorum. Exemplum ad litteram formidabile exstat III Reg. XIII, ubi Propheta a Deo jussus ire in Bethel, et arguere cultores vituli aurei, jussus est pariter nec cibum cum idololatriis sumere, nec communi impiorum via, sed alia reverti; et quia deceptus ab alio Propheta cibum in Bethel sumpsit, ideoque rediens a Leone occisus est.

Mystice, per vias impiorum et impietatis accipe cogitationes et suggestiones improbas et impuras; per has enim quasi vias impictas in animam ingreditur, eamque perdit et occidit; quare illas omnino fugere et fugare oportet: ipse enim sunt ignita diaboli jacula, quibus ille animae passionem ad malum succendit. Ita auctor Catene Græcorum.

16. NON ENIM DORMIUNT NISI (SYRUS, donec) MALEFECERINT: ET RAPITUR (perperam Complutenses et Dionysius legunt, capitur) SOMNUS AB EIS, NISI SUPPLANTAVERINT. — Septuaginta, non enim somnum capiunt, nisi malefecerint: ablativus est somni eorum, et non dormiunt; Chaldaeus, dividitur somnus eorum donec ponant scandalum; Syrus, donec voluntatem suam expleant; Tigurina, rapit somnus ab eis, nisi ruinam aliquam dederint; Vatablus, nisi impingere fecerint, q. d. Adeo avidi sunt scelus, adeo his invigilant et inhiant, ut somnum non capiunt, nisi mala patrarint, ideoque sæpe in meritum imo totam noctem pervigilant, ut suas

nequitas et insidias, quas machinantur, expleant, atque ex prædis cenas instruant, in quibus laute comedant panem impietatis, et vinum iniquitatis bibant, ut sequitur. Illi similes sunt serpentes illis, de quibus Plinius, lib. VIII, cap. XIII: « Qui totæ estate insomnes sunt, quando venenum viget; postea vero ex algore veneno orbatu dormiunt totam hiemem. » Rursus non dormiunt notat eos noctu suas fraudes, dolos et scelera machinari et exsequi, utpote filios tenebrarum, qui oderunt lucem, juxta illud Poetae:

Nox, et amor, vinumque nihil moderabile suadet:
Illa pudore vacat, Liber amorque metu.

Ita R. Levi: Nec etiam nocte, inquit, quiete somno frui possunt, nisi scelus aliquod perpetrent aliquem supplantantes. Illi similes sunt hyenis et lupi vespertinis sive nocturnis, qui noctu prædantur et grassantur, de quibus dixit Habacuc cap. I, vers. VII. Opponit enim hosce impios noctambulones piis, quorum « lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem. »

Nota: Aliqui codices pro rapitur legunt contrarie, non rapitur; censent enim in Hebreo negationem, que in priori membro « non dormiunt » præcessit, in posteriori « et rapitur » esse rependendam, sicut repetenda est cap. xxx, 3, cum ait: « Non didici sapientiam, et novi (id est non novi) scientiam sanctorum. » Sensus vero istius (ait Franciscus Lucas in Notis hic): « Et non rapitur somnus eorum, » seu « ab eis, » idem est, qui præcedentis partis, « et non dormiunt; » mutato enim dicendi genere idem dicitur iterum. Amplius tamen aliquid hac repetitione significatur, nimirum quod cum etiam prostraverint aut circumvenerint aliquem impium, somnum non tam capiunt quam rapiunt. Rapiunt vero somnum, quia aut interdium dormiunt, noctu insonitibus perniciem machinati, aut brevem, et quasi furtivum dormiunt somnum, ut quamprimum ad sua negotia redire possint. Non enim sibi somno vacandum putant, quibus ea sunt assidua studia, que et dies facile desiderent et noctes; dies, ut consilia capiuntur; noctes, ut capta consilia perfeiciantur. Porro quando sine negatione legitur: « Et rapitur somnus ab eis; » non tam significari videtur, quod ipsi somnum rapiant (nam id fortasse significari posset), quam quod somnus ipsis violenter abripiatur pre eo, quo fervent, male agendi desiderio. Elsi autem ista lectio: « Et non rapitur somnus ab eis, » commode possit et intelligi, et ex Hebreo transferri, non ideo tamen in Vulgate editionis textum recipienda est, quippe qua, quod fide digniores loquuntur codices, non Vulgati interpretis scriptura sit.

Porro si tanta est impiorum aviditas ad malum, quanta debet esse piorum ad bonum, ut non dormiant nisi insigniter benefecerint; et, si quando secus accidat, dicant cum Tito Imperatore et cum S. Joanne Eleemosynario: « Diem

perdidit; » imo cum muliere illa forti, Proverb. XXXI, 13, que « de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis, » si id non prostriterit, dicant: « Noctem perdidit. » Tales erant olim monachi diei Accemete, id est non dormientes, sive insomnes et vigilantes, quod noctu ægrie ac die vigilantes in Dei laudibus et bonis operibus persisterent. Essai vero diem orationi, labori et studio dedicantes, noctu modicum cibi et somni sumebant, teste Eusebio, Philone et aliis.

17. COMEDUNT PANEM IMPIETATIS, ET VINUM INIQUITATIS BIBUNT. — Chaldaeus, quoniam cibus eorum cibus est impiorum; Lucifer Calaritanus in Apol., cibantur cibus impietatis. Dat causam et finem cur impii non dormiant, nisi malefecerint, quia scilicet ex prædis et maleficio suis cenas instruant; dormire autem nolunt, nisi laute cenent. Ita videmus prædones in silvis tota die latitare et insidiari viatoribus, ac noctu egredi ad hospitium semola sibi nota, ubique splendide cenare et perpotare, ac tum ebrios in somnum ruere. Vivunt enim ex rapto. Comedunt ergo « panem impietatis, » scilicet panem, id est cibum, impietate et scelere comparatum, ac bibunt « vinum iniquitatis, » hebraice חמסין chamasin, id est capinarum et violentie, id est raptum et vi extortum. Unde Vatablus vertit, victitant enim cibus impie quasito, et bibunt vinum vi extortum; alii, vinum oppressionum; Symmachus et Aquila, injustitarum; Chaldaeus, vinum raptorum bibunt. R. Levi: Cibi, inquit, illorum et potus criminibus et rapina constant; que illis ita jucunda accidunt et deliciosa, ut nulla re alia, qua vescantur, indigeant. Verum parvo tempore hisce suis prædis fruuntur. Nam, ut dicitur Job xx, 43: « Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus; » Septuaginta, divitias injuste perditas evometur. Unde Nazianzenus, orat. 9, et ibi Nicetas: « Qui noxium, ait, cibum sumpsit, una cum eo probos etiam evomit; sic qui inique congerendis opibus studet, non solum ipasus, sed quoque prius jure possidebat, plerumque amittit. »

Secundo, Beda, Hugo et Jansenius sic exponunt per hypallagen: Comedunt avidè impietatem quasi panem, et iniquitatem sicut vini poculum pleno ore exhauriunt: ita enim cupiunt et sitiunt malefacere, ut sitim hanc explere nequeant, sed malefaciendo magis acuant; una enim impietas excitat sitim et desiderium alterius, qua perpetrata nova siti sitiunt aliam et aliam, sicut bibones. Atque plus potant, eo plus sitiunt et petere gestiunt, donec se plane inebriant. Unde Septuaginta vertunt, vino eadem iniquo inebriabuntur. Vide S. Chrysostomum pulchre impios ebrios assimilantem, hom. 34 in Genes., et homil. 13 in epist. ad Rom. Alludit ad Job xv, 16: « Qui bibit quasi aquam iniquitatem. » Mystice, itaque hæc adaptat indigne communi-

canlibus; hi enim comedunt panem Eucharistie impie, et vinum sacrosantum inique bibunt; his ergo Eucharistia est panis impietatis et vinum iniquitatis, quia ipsi impie et sacrilege ab abundantur, eamque profanant et pollutant, ideoque iudicium sibi manducant et bibunt, non dijudicantes corpus Domini, I Cor. xi, 29.

18. JUSTORUM AUTEM SEMITA, QUASI LUX SPLENDENS; PROCEDIT, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTAM DIEM. — Te autem notat antithesin inter viam piorum et impiorum, quod scilicet piorum via sit lucida et lux, impiorum vero tenebrosa et caligo, ut sequitur (1). Hebraice, semita justorum velut lux splendens vadit, et lucet vel illuminat usque ad formatum vel roboratum et firmatum diem. Est pulchra paronomasia inter שׁוּבַר שׁוּבַר, id est somnitas, et שׁוּבַר or, id est lucem, q. d. Oras justorum est or, via et lux vite justorum est lux. Tigurina, via autem justorum inlucenscit, que subinde fit illustrior usque ad perfectum diem; Vatablus, via justorum promovet et splendescit usque ad perfectionem diei, id est usque ad meridiem; Septuaginta, via justorum similiter ut lux fulgens, procedit et illuminat, donec dirigat (Lucifer, corrigit) se dies; Theodotus, tanquam lux splendet, vadens et illuminans usque ad stabilitatem diei; Aquila, ad paratum, id est formatum et firmatum diem; Symmachus, ad stabilitatem diem; Arabicus, via autem justorum has forma (vel imagine) splendescunt lumine, et illucescent donec dirigantur dies, vel fiat dies perfectus; Syrus, procedit lux, donec stabilis fiat dies; Auctor Catene Græcorum, procedunt justi et lucet, donec dies hæc feliciter absolvatur. Idque sic explicat: Præsens vita, inquit, erroribus, periculis et tentationibus plena non potius est quam vita; quare in hisce ejus tenebris Deus justos posuit quasi lumina, qui eam illuminant, donec omnium tentationum nox penitus absolvatur, ut huc alludat S. Paulus, Philipp. ii, 15: « Ut sitis sine macula, et simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis præve et perverse; inter quos lucetis sicut lumina in mundo. » Sensus est, q. d. « Semita, » id est vita et conversatio sancta, justorum est quasi aurora, vel Lucifer lucens mundumque illuminans; sicut enim lux auroræ sensim intenditur et crescit usque ad perfectum diem, id est usque ad meridiem, in qua discussis omnibus nebulis et tenebris aëra, clara, plenamque lux toto hemisphærio respundet: sic pariter et justorum justitia et sanctitas sensim crescit, donec dissipatis omnibus ignorantie et concupiscentiæ nebulis, ipsa pura plenamque refulgat, quod inchoate fit in hac vita, perfecte vero fiet in cælo, ubi amplius crescere non poterit, cum in hac vita semper crescat. Unde Beda sic explicat, q. d. « Justo-

(1) Sensus proprius est: Proborum conditio semper latior fit atque felicitior. Lucem felicitatis symbolum esse in Scriptura, omnibus notum est.